

MARMARIS MÜZESİ'NDEKİ AMPULLALAR

Ayşe AYDIN*

ABSTRACT

The Ampullae at the Marmaris Museum

There are six ampullae at the Marmaris Museum. Two of them are finds of the Knidos excavations (Cat. No. 3.6), and the others are acquisitions of the museum (Cat. No. 1-2.4). One of the latter, though acquired to the museum, is defined as a Knidos find via the aid of its photograph published in an article (Cat. No. 5). The ampullae have flat-oval bodies, short-cylindrical necks and two string-holes on the shoulder on each side of the body.

There are figured depictions on two of the ampullae (Cat. No. 5-6). Saints standing under a vault have been depicted only on one side. The rest of the ampullae bear the same depiction on both sides; two of them have a cross within a medallion (Cat. No. 2-3), on one there is a cross on an altar/base within a vault (Cat. No. 4), and the last one bears a stylized mussel form (Cat. No. 1).

Ampullae produced from different materials during the Late Antique-Byzantine Period were bought by pilgrims who went to visit the Holy Land and other pilgrimage centers. Pilgrims bought these vessels for the healing and protecting power of the holy water in them and took those back to their homes.

Similar examples of the ampullae at the Marmaris Museum have been unearthed extensively in the excavations carried out on the west coast of Anatolia. Therefore it is generally accepted that in the workshops of some major cities of the Late Antique-Byzantine Period, similar or exactly the same type of ampullae were serially produced. We may presume that the demand which provided means to the production came from the believers who could not visit the Holy Land or the pilgrimage centers. They could share the holiness by buying these ampullae. Under the light of similar examples, the ampullae with Cat. No. 1-2 at the Marmaris Museum can be dated to the 6th and the beginning of 7th centuries and the rest to the end of 4th-5th centuries AD.

Keywords: Ampulla, Marmaris Museum, Late Antiquity-Byzantine Period, Knidos, Holy Land, Saint.

* Prof. Dr. Ayşe Aydın, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
48000 Kötekli, Muğla. E.posta: ayseyaydin70@gmail.com

ÖZET

Marmaris Müzesi'nde altı adet ampulla bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Knidos buluntusudur (Kat. Nr. 3.6), diğerleri satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır (Kat. Nr. 1-2.4). Ampullardan birinin müzeye satın alınmakla birlikte, fotoğrafının yayınlandığı makale aracılığıyla Knidos buluntusu olduğu belirlenmiştir (Kat. Nr. 5). Ampullaların yassı oval formlu gövdeleri, kısa-silindirik boyunları, boyunda taşınması için gövde üzerindeki omuz bölümü iki yanında birer ip deliği ya da küçük kulakçıkları vardır.

İki ampullada figürlü tasvir yer alır (Kat. Nr. 5-6). Yüzlerden birinde kemer içine alınmış aziz figürü, diğerinde ise sadece aziz figürüne yer verilmiştir. Diğer ampullalarda her iki yüzdeki tasvir aynıdır. Bunlardan ikisinde madalyon içinde haç (Kat. Nr. 2-3), birinde kemer içinde altar/kaide üzerinde haç (Kat. Nr. 4), diğerinde ise stilize midye tasviri (Kat. Nr. 1) konu olarak seçilmiştir.

Geç Antik-Bizans Dönemi'nde farklı malzemelerden üretilen ampullalar, Kutsal Topraklara ve hac merkezlerine giden hacılar tarafından içlerindeki koruyucu, şifa verdiği inanan kutsal sıvı için satın alınmış ve beraberlerinde yaşadıkları yerlere götürülmüştür.

Marmaris Müzesi'ndeki ampullaların benzerleri, Anadolu'nun batısındaki kazılarda yoğun olarak bulunmuştur. Bu nedenle Batı Anadolu'daki Geç Antik-Bizans Dönemi'nin bazı önemli kentlerindeki atölyelerde birbirinin benzeri, bazen de aynı ampullaların seri üretildikleri kabul edilir. Bu üretime neden olan talebin daha çok Kutsal Topraklara ya da hac merkezlerine gidemeyen inananlardan geldiği ve hacı olamayanların da bu kutsallıktan pay almak amacıyla ampullaları satın aldıkları düşünülebilir.

Benzer örnekler ışığında Marmaris Müzesi'ndeki ampullalardan Kat. Nr. 1-2 6. yüzyıl ile 7. yüzyıl başları arasına, diğerleri ise 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arasına tarihlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ampulla, Marmaris Müzesi, Geç Antik-Bizans Dönemi, Knidos, Kutsal Topraklar, Aziz.

Marmaris Müzesi'nde altı ampulla bulunmaktadır (fig. 1). Bunlar yassı oval formlu gövdeye sahip, boyunda taşınması için gövde üzerindeki omuz bölümü iki yanında birer ip deliği ya da küçük kulakçıkları olan ampullalardır. Bugüne kadar yayınlanmamış olan müzedeki ampullalar, bu makale ile bir araya getirilerek, her açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır¹.

Eserleri çalışmam için gereken izni veren Marmaris Müze Müdürü E. Yıldız Öztekin'e, müze uzmanları M. Karadağ ve Ş. Öcal'a, Knidos buluntusu ampullaların yayın iznini veren Prof. Dr. R. Özgan'a, ampullaların fotoğraflarını, çizimini ve katalog bilgilerinin bir bölümünü yapan Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden M. Bilgin (MA), B. Derin ve P. Kızıltepe Bilgin'e, makalenin kütüphane çalışmasının DAAD aracılığıyla Göttingen Georg-August Üniversitesi, Hıristiyan Arkeolojisi ve Bizans Sanat Tarihi Bölümü kütüphanesinde gerçekleşmesini sağlayan Prof. Dr. A. Arbeiter'e çok teşekkür ederim.

Ampullaların Değerlendirilmesi

Ampulla, pişmiş toprak, cam veya metalden farklı formlarda yapılan ve farklı amaçlarla kullanılan minyatür sıvı kaplarına verilen genel isimdir. Hıristiyanlıkta dini tören sırasında şarap ve suyu, hastalara ayrılan ya da vaftiz töreninde kullanılan kutsal yağı koymak için kullanılmıştır².

Ampullaların en yaygın kullanımı, Geç Antik-Bizans Dönemi'nde kutsal yerleri ziyaret eden hacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlar, mucize gösteren su kaynakları ya da başta İsa olmak üzere kutsal kişilere ait mezarlarda yanan kandillerden alınan yağa temas ederek kutsal olan sıvıyı koymak için kullanılmışlar ve hac ampullaları olarak adlandırılmışlardır. Kutsayan, kötülüklerden koruyan, şifa veren özelliği nedeniyle Kutsal Topraklar'dan dönen hacıların ülkelerine getirdikleri ampullalar içindeki sıvı, evlerde amulet olarak kullanılmıştır³.

Yassı yuvarlak formlu, kısa boyunlu ve çift kulplu pişmiş topraktan yapılan ampullaların⁴ yanı sıra Marmaris Müzesi'ndeki gibi yassı oval formlu gövdeye sahip, boyunda taşınması için gövde üzerindeki omuz bölümü iki yanında birer ip deliği ya da küçük kulakçıkları olan pişmiş topraktan ampullaların Anadolu'da (özellikle Batı Anadolu'da) ve Suriye'de üretildikleri kabul edilir⁵.

C. Şimşek ve B. Duman, Phrygia Laodikeia'sında bulunan çok sayıda ki ampullayı iki grupta toplamışlardır⁶. Bu gruplandırma, çoğu birbirinin aynısı olan Batı Anadolu kökenli ampullalar için de genelleştirilebilir niteliktedir. Şimşek ve Duman'ın gruplandırmasından yola çıkarak Marmaris Müzesi'ndeki ampullalarda form ve malzeme açısından iki grupta değerlendirilebilir. Bunlardan biri, diğer gruba kıyasla daha büyük boyutlu (yük.:5-7 cm.; gen.:4-5 cm. arasında) 1. Tip olarak adlandırılan ampullalardır. Bu gruptaki ampullaların özellikleri ince ağız kenarlı, kısa-silindirik boyunlu, yassı oval formlu gövdeye sahip oluşları şeklinde özetlenir.

¹ Marmaris Müzesi'ndeki ampullalardan sadece bir tanesi (Kat. Nr. 5) fotoğrafıyla ve buluntu yeri bilgisiyle bir makale içinde yer almış, ancak bilimsel açıdan değerlendirilmesi yapılmamıştır. Bk. Love 1972, 75 Pl. 20 Fig. 32.

² Ampullalarla ilgili genel bilgiler için bk. Leclercq 1924, 1722 vd.; Metalden ampullalar için bk. Grabar 1958, 7-70. Pl. I-LVI.

³ Leclercq 1924, 1722 vd.; Reygers 1937, 658.

⁴ Bu özellikleri gösteren ampullalar için bk. Witt 2000, 11 vd.

⁵ Reygers 1937, 659-661; Griffing 1938, 277 vd.

⁶ Şimşek – Duman 2007, 5 vd.

Gövde omuz bölümünde iki küçük delik ya da gövdeye eklenmiş iki kulakçık yer alır. Laodikeia ampullalarının devetüyünün tonlarını yansıtan hamurlarında yoğun mika bulunur. Astar ise kiremit kırmızısı, kırmızı-kahve ve devetüyü renklidir⁷.

1. Tip'e kıyasla daha küçük boyutlu (yük:3-3.5 cm.; gen.:2.5-3 cm. arasında) 2. Tip olarak adlandırılan ampullaların özellikleri ise ince ağız kenarlı, kısa boyunlu, yassı matara gövdeli ve omuz bölümünde iki delikli olmalarıdır. Laodikeia ampullalarının açık devetüyü veya kiremit kırmızısı hamurlarında bazı örnekler mika katkılıdır. Astarla genellikle açık ve koyu tonlarıyla kiremit kırmızısı kullanılmıştır⁸.

Marmaris Müzesi'ndeki hepsi kalıpta yapılmış ampullalardan Kat. Nr. 3-6 (fig. 4-7) boyut ve formlarıyla bu grupta değerlendirilebilir. Bu gruba giren ampullaların açık kiremit, kiremit kırmızısı ve turuncu-bej renkli yoğun mika katkılı, ince taneli ve sık dokulu hamurları vardır. Kat. Nr. 4 ve 6'nın hamurunda mika yanı sıra mineral, ayrıca Kat. Nr. 6'da az da olsa kireç katkı bulunmaktadır. Kat. Nr. 3 kahverengi, Kat. Nr. 4 ve 6 kiremit kırmızısı, Kat. Nr. 5 ise açık kahverengi astarlıdır. Kat. Nr. 3 ve 6'da gövde üzerindeki omuz bölümünde kulakçık, Kat. Nr. 4 ve 5'de ise aynı yerlerde ip delikleri yer almıştır. Müzedeki diğer iki ampulla Kat. Nr. 1-2 (fig. 2-3) boyut ve formlarıyla 2. Tip içinde değerlendirilebilir. Bej ve koyu bej renkli ince taneli ve sık dokulu hamura sahip iki ampulladan Kat. Nr. 1'in içinde diğer örnekler gibi yoğun mika bulunur. Kat. Nr. 2'de ise diğer örneklerle kıyasla mika katkısı azdır. Kat. Nr. 1 kahverengi astara sahipken, Kat. Nr. 2 üzerindeki astar aşınmıştır. Gövde üzerindeki omuz bölümünde Kat. Nr. 1'in kulakçık, Kat. Nr. 2'nin ise ip delikleri vardır.

Marmaris Müzesi'nde sergilenen ampullalar üzerindeki motifler, ikonografik açıdan değerlendirildiğinde Kat. Nr. 1'dekine benzer şekilde stilize midye tasvirinin genellikle pişmiş topraktan, az da olsa metalden yapılan ampullalar üzerinde yer aldığı görülür (fig. 2)⁹.

⁷ Şimşek – Duman 2007, 5.

⁸ Şimşek – Duman 2007, 8.

⁹ Jašaeva 2010, 483 Abb. 8,1; Metzger 1981, 123-124 Fig. 127-130 Nr. 152-155; Stiegemann 2001, 197 Nr. I.76; Şimşek – Duman 2007, 16 Nr.12,27 Fig. 20-21.

Midye tasviri Hıristiyan inancında farklı şekillerde yorumlanır. İki bölümlü olmasıyla midye, Eski ve Yeni Ahit'in sembolü olarak kabul edilir. Bir başka görüş midyenin, içinde Tanrısal logosun vücut bulduğu İsa'yı taşıyan Meryem'in sembolü olduğudur¹⁰. Midyenin hacılarla, hac ziyaretiyle de bağlantısı kurulur. Hac ziyaretinde bulunan kişiler, giysileri ya da başlıkları üzerinde taşıdıkları midyeli rozetlerle diğerlerinden ayrılmıştır¹¹.

Her iki yüzünde de haç motifi olan ampullalarda, serbest haç motifli örnek azdır¹². Daha çok Kat. Nr. 2 ve 3'de olduğu gibi haçın bir daire içine alındığı görülür (fig. 3-4)¹³.

Kat. Nr. 3'ün merkezinde yer alan haçlı dairenin etrafındaki bordürde bulunan helezon motifi, daha çok Batı Anadolu kökenli (Smyrna, Didyma) ampullalarda yer alır (fig. 4)¹⁴.

İsa'nın zaferini simgeleyen, büyü bir güce sahip olduğuna inanılan haç ile ilgili düşüncelerin temelini Paulus'un yazdığı mektuplar oluşturur¹⁵. Ona göre İsa'nın yaşadığı haç üzerindeki ölüm, göklere yükseltilmenin bir şartı olup, Adem aracılığıyla tüm insanlığa geçen günahın kurtuluşu, Tanrının hikmetini, adaletini ve gücünü ifade eder. Bu nedenle haç, ampullalar üzerinde sık kullanılan bir motif olarak karşımıza çıkar¹⁶.

Kat. Nr. 4'ün iki yüzünde de aynı tasvir bulunur (fig. 5). Gövdesi yivli iki sütun arasındaki yuvarlak kemerin içinde bir kaide/altar üzerinde haç yer alır. Aynı tasvire yer veren benzer ampullalarda Marmaris örneğinden farklı olarak diğer yüzde, edikula içindeki açık bir kapı önünde insan figürüne yer verilir. Figür; dirilmiş İsa, Lazarus ya da genel olarak adı bilinmeyen kutsal bir kişi olarak da yorumlanır¹⁷. Marmaris örneğinde kaide

¹⁰ Sachs 2005, 271; Kirschbaum 1971, 300.

¹¹ Sachs 2005, 271; Kirschbaum 1971, 440-441.

¹² Hanfmann 1972, 101.111, Fig. 17; Metzger 1981, 101 Fig. 76-77; 118 Fig. 110-111; Robert 1984, 459-460, Fig. 2.

¹³ Wulff 1909, 265 Taf. LXVII, 1354-1356; Tuchelt 1980, 159 Taf. 67,247; Metzger 1981, 79 Fig. 32;85-88 Fig. 44-49.51;92-93 Fig. 58.60; 99-101 Fig. 72-73.75.77;118-121 Fig. 111.113-122; Stiegemann 2001, 195-196 Nr. 1.75.1-2; Şimşek – Duman 2007, 17-18 Nr.14-17, 28-29 Fig. 24-31.

¹⁴ Wulff 1909, 265 Taf. LXVII, 1354; Griffing 1938, 275 Fig. 22-23; Tuchelt 1980, 159 Taf. 67,247; Metzger 1981, 119 Fig. 115 Nr. 137; 120 Fig. 118 Nr. 141.

¹⁵ Filiplilere Mektup Bap. 2,5-11; Korintoslulara Birinci Mektup Bap. 1,12; Romalılara Mektup Bap. 5,12-18; Galatyalılara Mektup Bap. 3,14; Schimmel 1959, 127 vd.

¹⁶ Kirschbaum 1971, 571 vd.; Wamser – Zahlhaas 1998, 24.

¹⁷ Wulff 1909, 264 Taf. LXVII, 1348; Metzger 1981, 114 Fig. 102-103 Nr. 120-121; Vikan 1982,

üzerindeki haçın kollarının uçları damla formludur. Bu özellikteki haçların 4. yüzyıl sonundan başlayarak sık kullanıldığı kabul edilir¹⁸.

Kaide/altar üzerinde haç tasvirinin kökeni II. Theodosius'un 440 yılında Gogotha Tepesi'ne yaptırdığı anıtsal haça dayanır ve tasvir, Golgotha Tepesi üzerindeki haç olarak ya da bir kiborion tarafından taçlandırılan altar üzerindeki zafer haçı olarak adlandırılır. Altar üzerindeki zafer haçı, inananların ölümden sonra tekrar dirileceklerine olan inancın da simgesidir¹⁹.

Kemerli kuruluş ya da edikula içindeki kaide/sütun üzerinde yer alan haç, Mısır'daki Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi'ne ait bazı mezar taşlarında da görülür²⁰.

Hıristiyan Sanatı'nda Golgotha Tepesi'ni sembolize eden kademeli bir altlık üzerinde yer alan haç tasvirleri, 578/79-582 yılları arasında imparator Tiberios II. Konstantinos Dönemi sikkeleri üzerinde görülür²¹. Anıtsal bir başka haç, Ravenna-Classe'deki Aziz Apollinaris Kilisesi apsisinde yer alır. Daire içine alınan haçın altında kaide yoktur. Haçın kollarının birleştiği yerde ise İsa büstüne yer verilmiştir²².

Kat. Nr. 5 ve 6 birbirinin aynıdır (fig. 6-7). Ampullaların bir yüzünde haleli cepheden, diğer yüzünde ise kemerli bir kuruluş içinde cepheden aziz figürlerine yer verilmiştir²³. Paris, Louvre Müzesi'ndeki Smyrna kökenli beş ampulla, iki yüzdeki figürleriyle Kat. Nr. 5 ve 6 ile tamamen aynıdır²⁴. Hepsisi 5.-6. yüzyıla tarihlendirilen, geneli Batı Anadolu kökenli (Priene, Smyrna, Thyateira) pişmiş topraktan ve az sayıda metalden bir

26-27 Fig.20a-b, Stiegemann 2001, 198-199 Nr. I.77.1-2; Wamser – Zahlhaas 1998, 104 Nr. 102; Şimşek - Duman 2007, 12 Nr.1, 25 Fig. 3-4

18 Kirschbaum 1971, 576.

19 Kirschbaum 1971, 576; Vikan 1982, 26-27; Stiegemann 2001, 198; Wamser – Zahlhaas 1998, 104.

20 Effenberger – Severin 1992, 196 vd. 107-110.

21 Effenberger – Severin 1992, 197.

22 Deichmann 1958, Abb. 386-388.

23 Kemerli kuruluşlar içinde ayakta ve cepheden tasvir edilen azizlerin yanı sıra iki yanda bitkilerle sınırlanmış alanda cepheden ya da yandan oturarak verilen aziz ve İncil yazıcıları tasvirleri için bk. Metzger 1981, 110-111 Fig. 95-97; Robert 1984, 460-461 Fig. 4-5; Duncan-Flowers 1990, 125 vd. Fig. 41-42. Ampullalar üzerinde büst olarak tasvir edilen azizler için bk. Bakirtzıs 1990, 140 vd. Fig. 49-52.

24 Metzger 1981, 43-45 Nr. 108-111; 107-109 Fig. 89-92.

grup ampullanın da bir yüzünde sivri ya da yuvarlak kemerli kuruluş içinde cepheden, genellikle ellerinde Kutsal Kitabıyla, bazıları da buhurdanıyla aziz figürleri görülür²⁵. Bazı ampullalarda ise her iki yüzde de kemerli kuruluş içinde aziz figürlerine yer verilmiştir²⁶.

Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden başlayarak Orta Bizans Dönemi ve sonrasında altın, gümüş ve bronzdan üretilen bazı ampulla, buhurdan, kalıs ve plakalarda, içinde figür bulunan kemerli düzenlemeler yapılmıştır²⁷. Bu örneklerdeki kemerler içinde İsa, Meryem, Aziz Petrus, Aziz Paulus ve diğer aziz ya da havarilere yer verilmiştir. Özellikle kemerli plakalardaki havariler sol ellerinde haç ya da Kutsal Kitap tutmaktadırlar²⁸. Kemer içinde figürlü düzenleme, fildişi ve diğer farklı malzemelerden yapılan eserlerde ve el yazmalarında da görülmektedir²⁹. 4. yüzyıl sonlarından başlayarak taştan ve kurşundan yapılan sütunlu lahitlerde de, merkezdeki kemer içinde İsa ve yanlarda azizler olmak üzere aynı kemerli düzenleme tekrarlanmış³⁰. Lahitler ve el sanatları örnekleri dışında, kemerler içinde figürlü kompozisyonlar, anıtsal yapıların mozaik ve duvar resimlerinde de görülür³¹. Bu örneklerde figürlerin içinde yer aldıkları ya da önünde durdukları sütunlar ve kemerlerden oluşan niş benzeri mimari arka plan, aziz ve martirler adına yapılmış mezar yapılarının ya da kiliselerin apsis programlarının

²⁵ Wulff 1909, 264 Taf. LXVII, 1351-1352-1353; Leclercq 1924, 1735 Fig. 455; Griffing 1938, 267 Fig. 4-5; Duyuran 1974, 20.27 Res. 12; Metzger 1981, 107-113 Fig. 87-92.94-95.98.100 Nr. 104-111. 112-113. 116. 118; MacCormack 1990, 17 Fig. 8; Greenewalt – Rautmann 1998, 486, Fig. 13; Donati 2000, 156 Nr. 78; Stiegemann 2001, 197 Nr. I.76; Şimşek – Duman 2007, 13-14 Nr.3-4, 25 Fig. 7-10; Greenewalt 1997, 515.523 Fig. 6.

²⁶ Wulff 1909, 264 Taf. LXVII, 1352 Burada kemerli kuruluş içinde yazıtı olmadığı halde tasvir özellikleri nedeniyle Aziz Petrus olarak kabul edilen figürün sağ elinde haç, sol elinde anahtar vardır.

²⁷ Baumstark 1998, 102 vd. Kat. Nr. 13; Piguet-Panayotova 1998, 7 vd. Fig. 1-7; Wamser 2004, 142 Kat. Nr. 181; Mundell Mango 1986, 256-257 Nr. 85; Piguet-Panayotova 1998, 13 vd. Fig. 8-15; Weitzmann 1979, 329, Nr. 309; 476-478 Nr. 425.427; 599 Nr. 532; Stiegemann 2001, 197 Nr. I.76.

²⁸ Amiranashvili 1971, 66 Abb. 39-40; Mundell Mango 1986, 74-77 Nr. 3. 199-205 Nr. 44-45; Zalesskaja 1982, 109-110 Abb. 10-11; Skubiszewski 1982, 198 vdd. 230 Nr. 19 Abb. 36, 243 Nr. 58 Abb. 68, 251-253 Nr. 44.24.78 Abb. 68-70; Boyd 1992, 23 Figs. S22.1-9.S23.1-6.

²⁹ Deichmann 1969, Abb.128-129; Volbach 1976, Taf: 1.1; 8.16-18; 9.20 21; 18.37; 22.39; 40; 24.43; 59.109; 64.120; 68.131; 69.132; 71.137; 73.140; 79.150; 80.153-154; 81.157; 104.223-224; 110.242; 111.244; 112.252; Griffing 1938, 276 Fig. 25-26; Weitzmann 1979, 575 Nr. 514.

³⁰ Deichmann 1969, Abb. 135-140. 160; Rahmani 1996, 147 vd. Fig. 2-3; Koch 2000, 42 vd. Abb. 13-15.

³¹ Kitzinger 1984, 113.116.142.145 Abb. 99.102.129.2.

bir yansıması olarak kabul edilir³². Mısır'da Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi'ne ait mezar taşlarında da ölü, kemerli ya da edikulalı kuruluşlar içinde ayakta, cepheden orans olarak tasvir edilmiştir³³.

Anadolu kökenli pişmiş toprak ampullalar üzerindeki kutsal kişilerin kimler olduğu az sayıdaki örnekte belirlenebilmiştir. Bunlar Daniel, Aziz Petrus, Aziz Andreas ve İncil yazarı Ioannes'dir³⁴. Marmaris Müzesi'nde yer alan figürlü ampullalardaki kutsal kişilerin ise isimleri olmadıkları için kim oldukları belli değildir.

Anadolu'da ampullaların yapım yerleri kesin belirlenememekle birlikte büyük bir bölümünün Efes'deki yerel atölyelerde yapıldığı ve buradan diğer bölgelere dağıtıldığı kabul edilir³⁵. Efes'in yanı sıra Smyrna, Hierapolis ve Laodikeia'da ele geçen çok sayıdaki pişmiş toprak ampulla, bu kentlerin yerel üretimi olarak kabul edilir³⁶. Demre kazılarında bulunan dört ampulla parçası ise Myra'nın Kudüs hac yolu üzerinde yer alan önemli bir merkez olmasıyla açıklanmaya çalışılır³⁷.

Bu görüşlerin aksine, ampullaların belli bir hac merkezi ya da kentte üretilmediği, bunların daha çok satıcılar tarafından inananlara satıldığını kabul eden araştırmacılarda vardır. Bu araştırmacılar Kutsal Topraklara ya da hac merkezlerine gidemeyenlerin, içinde kutsal sıvı olan ampullaları satın aldıklarını kabul ederler. Dolayısıyla ampullalar için kesin bir lokalizasyonun zor olduğu düşüncesindedirler³⁸.

Marmaris Müzesi'ndeki ampullalardan üçü (Kat. Nr. 1-2.4) satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır, bu nedenle lokalizasyonu yapılamayan eserler olarak değerlendirilir.

Müzedeki diğer üç ampulla (Kat. Nr. 3.5-6) Knidos kökenli olup, bunlardan Kat. Nr. 5 Aphrodit Euploia yakınında bulunmuştur³⁹. Kat. Nr. 5

³² Grabar 1946, 98 vd.; Grabar 1972, 105 vd.; Ihm 1960, 113 vdd.

³³ Effenberger – Severin 1992, 154 vd. 67-70.

³⁴ Wamser – Zahlhaas 1998, 102-104 Nr. 101; Donati 2000, 156 Nr. 78; Metzger 1981, 115-116 Fig. 105-106; Duncan- Flowers 1990, 125 vd. Fig. 41-42.

³⁵ Duncan – Flowers 1990, 126; Vikan 1998, 240.

³⁶ Griffing 1938, 277; Vikan 1998, 240; Duncan-Flowers 1990, 126; D'Andria 2001, 112-113; Şimşek – Bahadır 2007, 10.

³⁷ Ötügen 1999, 489.500 Res. 10; Ötügen 2003, 239.248 Res. 6.

³⁸ Wamser – Zahlhaas 1998, 103.

³⁹ Love 1972, 75 Pl. 20 Fig. 32.

ve 6 formları ve üzerlerindeki figürleriyle, Smyrna'da yapılan ampullalar ile birebir aynıdır. Knidos'da kazısı yapılan Geç Roma Dönemi'ne ait bir evin mutfağında az sayıda ithal kap ele geçirilmiştir. Bunlardan bir grupta Menas ampullalarına ait üç parçadır⁴⁰. Antik Dönem'de önemli bir seramik üretim merkezi olan Knidos'da ele geçen üç ampulla, olasılıkla Mısır kökenli parça halindeki Menas ampullaları gibi inananların satın almasıyla buraya getirilmiş olmalıdır. Ancak unutulmaması gereken, çok sayıdaki kiliseyle Geç Antik-Bizans Dönemi'nin en önemli merkezlerinden Knidos'ta yapılacak kazıların, kentin belki de ampulla üretim merkezi olduğunu da gösterebileceğidir.

Ampullaların Tarihlendirilmesi

Pişmiş topraktan yassı oval formlu gövdeye sahip ampullaların daha çok Anadolu'da üretildikleri, genel olarak 5.-6. yüzyıla tarihlendikleri kabul edilir⁴¹.

Batı Anadolu'da yapılan kazılarda ele geçen ampullalar, buldukları yer ve beraberlerindeki tarihlenebilen diğer malzemelerle birlikte, 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl sonu arasında, 5. yüzyıl ikinci çeyreğine, 4.-6. yüzyıllar arasında, 6. yüzyıl ikinci yarısı ve sonları ile 6.-7. yüzyıllar arasında, hatta 7. yüzyıl başlarına tarihlendirilir⁴².

Smyrna ve Hierapolis kökenli ampullaların yanı sıra buluntu alanlarındaki sikkeler aracılığıyla tarihlendirilmeleri yapılabilen Laodikeia ampullalarından yola çıkarak malzeme, form, motifler ve motiflerinin üsluplarıyla Marmaris Müzesi'ndeki ampullalardan Kat. Nr. 1-2, 6. yüzyıl ile 7. yüzyıl başları arasında; diğerleri ise 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arasında tarihlendirilebilir.

⁴⁰ Doksanaltı 2010, 773.778 Fig. 49.

⁴¹ Wulff 1909, 264-265; Stiegemann 2001, 198; Wamser – Zahlhaas 1998, 102.104.

⁴² Griffing 1938, 279; Tuchelt 1980, 158-159; Vikan 1982, 26; Hanfmann 1985, 425-426; Şimşek – Bahadır 2007, 5.8.11-12.

Katalog

- Kat. Nr** : 1 (fig. 2)
Müze Envanter Nr : 45.11.92
Buluntu Merkezi : 11.11.1992 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır
Ölçüler : **AÇ:** 1.5 cm. **Y:** 4.1 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 3.5 cm.
Tanım : Bej renk hamur, yoğun mika katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Yoğun olarak aşınmış olmasına rağmen ağız kenarında ve gövde üzerinde yer yer kahverengi astar izleri görülmektedir. Kalıpta yapılmış, iyi fırınlanmıştır.
Çift kulplu ampullanın, iki yüzünde de kazıma ve kabartma tekniğinde stilize midye motifine yer verilmiştir.
Tarih : 6. yüzyıl ile 7. yüzyıl başları arası
- Kat. Nr** : 2 (fig. 3)
Müze Envanter Nr : 2001-26
Buluntu Merkezi : 2001 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır
Ölçüler : **AÇ:** 1.4 cm. **Y:** 3.1 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 2.5 cm.
Tanım : İyi arıtılmış koyu bej renk hamur az oranda mika katkılı, ince taneli ve sık dokuludur. Astar yoğun olarak aşınmıştır. Kalıpta yapılmış, iyi fırınlanmıştır. Tutamaktaki eksik bölüm dışında sağlam olan ampullanın arka ve ön yüzünde daire içine alınmış kazıma tekniğinde yapılmış birer Yunan haçı vardır.
Tarih : 6. yüzyıl ile 7. yüzyıl başları arası
- Kat. Nr** : 3 (fig. 4)
Müze Envanter Nr : 2005/18 A (Knidos-17)
Buluntu Merkezi : Knidos
Ölçüler : **AÇ:** 1.9 cm. **Y:** 1.9 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 5.6 cm.
Tanım : Kiremit kırmızısı hamur, yoğun mika ve az oranda kireç katkılı olup ince taneli, sık dokuludur. Dış yüzeyde yoğun olarak aşınmış olmasına rağmen yer yer kahverengi astar izleri görülmektedir. Yarı mat ve hafif pürüzlü yüzevidir. Kalıpta yapılmış, iyi fırınlanmıştır. Çift kulplu ampullanın her iki yüzünde de aynı bezeme programı görülür. Gövdenin en dışındaki alan,

ampullanın formuna uygun olarak helezonlardan oluşan bir bordürle çevrelenmiştir. Bu dış bordürden merkeze doğru önce sade, sonra dıştakinin aynısı helezonlu bir bordür tekrarlanmış, merkezde ise Yunan haçına yer verilmiştir. Diğer yüzdeki aynı bezeme kısmen tahrip olmuştur.

- Tarih** : 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arası
- Kat. Nr** : 4 (fig. 5)
- Müze Envanter Nr** : 7.9.95
- Buluntu Merkezi** : 1995 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır
- Ölçüler** : **AÇ:** 1.7 cm. **Y:** 6.1 cm. **CK:** 0.3 cm. **GÇ:** 4.3 cm.
- Tanım** : Açık kiremit kırmızısı hamur, mika ve mineral katkılı olup ince taneli, sık dokuludur. Dış yüzeyi, kiremit kırmızısı astarlı yarı mat ve hafif pürüzlüdür. Kalıpta yapılmış, iyi fırınlanmıştır.
- Ampulla çift kulpludur. Bezemesiz kaide ve başlıkları olan, gövdesi yivli iki sütun üzerinde yine yivli bir yuvarlak kemer yer alır. Kemerin içinde bir kaide/altar üzerinde Yunan haçı yer alır. Kaidenin köşeleri ve üzerindeki haçın kollarının uçları damla formudur. Üste ne olduğu tam anlaşılamayan enine dikdörtgen bir şekil vardır.
- Tarih** : 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arası

- Kat. Nr** : 5 (fig. 6)
- Müze Envanter Nr** : 6.5.95
- Buluntu Merkezi** : 1995 yılında satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır
- Ölçüler** : **AÇ:** 2 cm. **Y:** 6.5 cm. **CK:** 0.5 cm. **GÇ:** 4.2 cm.
- Tanım** : İyi artılmış turuncu-bej renk hamur, mika katkılı olup ince taneli ve sık dokuludur. Dış yüzey açık kahverengi astarlı, yarı mat ve hafif pürüzlüdür. Kalıpta yapılmış, iyi fırınlanmıştır.
- Çift kulplu ampullanın iki yüzü de figürlüdür. Yüzlerden birindeki cepheden verilen aziz figürü sol eliyle Kutsal Kitabı tutmakta, sağ eliyle de kitabı desteklemektedir. Kitabın köşelerine helezon süs, ortasına ise çukur yapılmıştır. Katları belirgin uzun giysi ve pelerini olan aziz, ayaklarıyla sola yönelmiştir⁴³.

⁴³ Yönler izleyiciye göre verilmiştir.

Epitrachilion ya da orarion olarak tanımlayabileceğimiz atkısı, özellikle belirtilmiştir. Sakalsız ve bıyiksız, saçları düzgün taranmış azizin, büyük gözleri, burnu ve geniş ağzı oldukça belirgindir. Yarım daire şeklinde belli belirsiz bir halesi vardır.

Ampullanın diğer yüzünde kaide ve başlıkları bezemesiz, gövdeleri yatay şeritli sütunlar üzerinde yükselen helezon motiflerine sahip bir kemer yer alır. Bu kemerli kuruluşun içinde cepheden aziz figürüne yer verilmiştir. Sütunlar azizin kalça hizasında başlamaktadır. Gözleri, burnu ve ağzı belirgin olan aziz sakallıdır. Sol elinde sağ eliyle de desteklediği Kutsal Kitabı tutmaktadır. Pelelerini olmayan aziz, katları belirgin uzun elbiseye sahiptir. Cepheden olmasına rağmen aziz, hareketli bir figür olarak ayaklarıyla sola yönelmiştir.

Tarih : 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arası

Kat. Nr : 6 (fig. 7)

Müze Envanter Nr : 2005/17 A (Knidos-16)

Buluntu Merkezi : Knidos

Ölçüler : **AÇ:** 2 cm. **Y:** 7.2 cm. **CK:** 0.4 cm. **GÇ:** 5.3 cm.

Tanım : Kiremit kırmızısı hamur, yoğun mika, mineral ve az oranda kireç katkılı olup ince taneli, sık dokuludur. Çekirdek bölümünde fırınlamadan dolayı yer yer kahverengilikler görülmektedir. Dış yüzey kiremit kırmızısı astarlı, yarı mat ve hafif pürüzlüdür. Kalıpta yapılmış, iyi fırınlanmıştır.

Ağız ve boyun bölümündeki eksikler dışında sağlam olan ampullanın iki yüzüne de figürlü tasvir yapılmıştır. Bunlardan birinde, kaide ve başlıkları helezon motifli yivli sütunlar üzerinde yine helezonlu yuvarlak sivri kemerli bir kuruluşun içinde cepheden tasvir edilmiş bir aziz figürü yer alır. Helezon motifi ampullanın bu yüzdeki boyun bölümünde de görülür. Göz, burun ve ağız gibi yüz detayları vurgulanan aziz, katlı bir giysiye sahiptir. Sol elinde sağ eliyle de desteklediği Kutsal Kitabı tutmaktadır. Cepheden figürün ayakları sola doğru hareket halinde olduğunu göstermektedir.

Ampullanın diğer yüzünde yine ayaklarıyla sola yönelmiş cepheden bir aziz figürü yer alır.

Başı üzerinde yarım daire şekilli hale olarak düşünebileceğimiz unsura sahip sakalsız ve bıyiksız figürün, göz, burun ve ağız gibi yüz detayları ayrıntılı verilmiştir. Diğer figürler gibi sağ eliyle de desteklediği sol elinde Kutsal Kitabı tutmaktadır. Epitrachilion ya da orarion benzeri bir atkı, katlı uzun elbise ve uzun pelerinli azizin solundaki alanda altta ve üstte helezon motifine yer verilmiştir.

Tarih

: 4. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl arası

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Amiranashvili 1971 Amiranashvili, S., *Kunstschätze Georgiens*, Artia.
- Bakirtzis 1990 Bakirtzis, Ch., "Byzantine Ampullae from Thessaloniki", R.G. Ousterhout (Ed.), *The Blessings of Pilgrimage*, 140-149.
- Baumstark 1998 Baumstark, R., *Rom und Byzanz. Schatzkammerstücke aus bayerischen Sammlungen*. Ausstellung im Bayerischen Nationalmuseum. München.
- Boyd 1992 Boyd, S.A., "A 'Metropolitan' Treasure from a Church in the Provinces: An Introduction to the Study of the Sion Treasure" S.A. Boyd – M. Mundell Mango (Ed.), *Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium*. Papers of the Symposium Held May 16-18, 1986, at the Walters Art Gallery, Baltimore and Dumbarton Oaks Washington, 5-37.
- D'Andria 2001 D'Andria, F., "Hierapolis of Phrygia: its evolution in Hellenistic and Roman times", D. Parrish (Ed.), *Urbanism in Western Asia Minor*, *New Studies on Aphrodisias, Ephesus, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos*, JRA Sup. 45, 97-115.
- Deichmann 1958 Deichmann, F.W., *Frühchristliche Bauten und Mosaiken von Ravenna*, Wiesbaden.
- Deichmann 1969 Deichmann, F.W., *Ravenna. Geschichte und Monumente*, Wiesbaden.
- Doksanaltı 2010 Doksanaltı, E.M., "The Coarse Ware from a 'Late Roman House' in Knidos", LRCW3, 769-780.
- Donati 2000 Donati, A., *Pietro e Paolo: la storia, il culto, la memoria nei primi secoli*, Milan.
- Duncan-Flowers 1990 Duncan-Flowers, M., "A Pilgrim's Ampulla from the Shrine of St. John the Evangelist at Ephesus", R.G. Ousterhout (Ed.), *The Blessings of Pilgrimage*, 125-139.
- Duyuran 1974 Duyuran, R., "Akhisar Tepe Mezarlığı Kazısı", TAD XX-2, 17-27.
- Effenberger – Severin 1992 Effenberger, A. – H.G. Severin, *Das Museum für Spätantike und Byzantinische Kunst*, Staatliche Museen zu Berlin, Berlin/Mainz.
- Grabar 1946 Grabar, A., *Martyrium I*, Architecture, Paris.
- Grabar 1958 Grabar, A., *Les ampoules de Terre Sainte (Monza-Bobbio)*, L'art de la fin de l'Antiquité et du Moyen Age, 3 vols, Paris.
- Grabar 1972 Grabar, A., *Martyrium II*, Iconographie, Paris.
- Greenewalt – Rautmann 1998 Greenewalt, C.H. – M.L. Rautmann, "The Sardis Campaigns of 1994 and 1995", AJA 102-3, 469-505.
- Greenewalt 1997 Greenewalt, C.H., "Sardis: Archaeological Research in 1995", KST 18-1, 513-527.

- Griffing 1938 Griffing, R.P., "An Early Christian Ivory Plaque in Cyprus and Notes on the Asiatic Ampullae", *The Art Bulletin* Vol. 20 No. 3, 266-279.
- Hanfmann 1972 Hanfmann, G.M.A., "Excavations and Restoration At Sardis-1970" TAD XIX-1, 99-119.
- Hanfmann 1985 Hanfmann, G.M.A., "The Donkey and the King", *The Harvard Theological Review* 78.3/4, 421-430.
- Ihm 1960 Ihm, Ch., *Die Programme der christlichen Apsismalerei vom 4. Jahrhundert bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts*, Studien zur Kunstgeschichte und christlichen Archaologie 4, Wiesbaden.
- Jašaeva 2010 Jašaeva, T., "Pilgerandenken im byzantinischen Cherson", F. Daim – J. Drauschke (Hrsg.), *Byzanz-das Römerreich im Mittelalter*. Monographien des RGZM. Band 84, 2 Schauplätze, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 479-491.
- Kirschbaum 1971 Kirschbaum, E. (Hrsg.), *Lexikon der christlichen Ikonographie III*, Freiburg.
- Kitzinger 1984 Kitzinger, E., *Byzantinische Kunst im Werden: Stilentwicklungen in der Mittelmeerkunst vom 3. bis zum 7. Jahrhundert*, Köln.
- Koch 2000 Koch, G., *Frühchristliche Sarkophage*. Handbuch der Archäologie, München.
- Leclercq 1924 Leclercq, H., "Ampoules (A Eulogies)", *DACL* I.2, 1722-1747.
- Love 1972 Love, I.C., "A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1970", *AJA* 76.1, 61-76.
- MacCormack 1990 MacCormack, S., "Loca Sancta: The Organization of Sacred Topography in Late Antiquity", R.G. Ousterhout (Ed.), *The Blessings of Pilgrimage*, 7-40.
- Metzger 1981 Metzger, C., *Les ampoules à eulogie du Musée du Louvre, Notes et documents des musées de France*, 3, Editions de la Réunion des musées nationaux, Paris.
- Mundell Mango 1986 Mundell Mango, M., *Silver from Early Byzantium. The Kaper Koraon and Related Treasures*, A Walters Art Gallery Publication in the History of Art, Baltimore.
- Ötüken 1999 Ötüken, Y., "1997 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *KST* 20-2, 481-503.
- Ötüken 2003 Ötüken, Y., "Likya Bölgesindeki Kazı ve Yüzey Araştırmaları Çerçevesinde Ortaçağ Seramikleri", *Adalya VI*, 233-249.
- Piguet-Panayotova 1998 Piguet-Panayotova, D., "Three Hexagonal Decorated Silver Censers and Their Artistic Environment", *Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst* 3, 7-34.
- Rahmani 1996 Rahmani, L.Y., "Representations of the Seasons on a Christian Lead Coffin from Nirim", *Atiqot XXVIII*, 147-159.

- Reygers 1937 Reygers, L., "Ampulle", O. Schmitt (Hrsg.), *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte I*, 658-661.
- Robert 1984 Robert, L., "Ampoules Chretiennes", *BCH CVIII*, 458-467.
- Sachs 2005 Sachs, H., *Wörterbuch der christlichen Ikonographie*, Wiesbaden.
- Schimmel 1959 Schimmel, A., *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara.
- Skubiszewski 1982 Skubiszewski, P., "Die Bildprogramme der romanischen Kelche und Patenen", A. Effenberger (Hrsg.), *Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter*, Staatliche Museen zu Berlin, 198-267.
- Stiegemann 2001 Stiegemann, Ch. (Hrsg.), *Byzanz-Das Licht aus dem Osten: Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. bis 15. Jahrhundert*. Mainz.
- Şimşek – Duman 2007
Şimşek, C. – B. Duman, "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", *Olba XV*, 73-101.
- Tuchelt 1980 Tuchelt, K. vd., "Didyma", *IstMitt* 30, 99-163.
- Vikan 1982 Vikan, G., *Byzantine Pilgrimage Art*, *Dumbarton Oaks Byzantine Collection Publications No. 5*, Washington, D.C.
- Vikan 1998 Vikan, G., "Byzantine Pilgrim's Art", L. Safran (Ed.), *Heaven on Earth: Art and the Church in Byzantium*, 229-266.
- Volbach 1976 Volbach, W.F., *Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters*, *Römisches-Germanisches Zentralmuseum zu Mainz, Forschungsinstitut Für Vor-und Frühgeschichte Altertümer 7*, Mainz.
- Wamser 2004 Wamser, L. (Hrsg.), *Die Welt von Byzanz- Europas östliches Erbe. Glanz, Krisen und Fortleben einer tausendjährigen Kultur*, München.
- Wamser – Zahlhaas 1998
Wamser, L. – G. Zahlhaas (Hrsg.), *Rom und Byzanz. Archäologische Kostbarkeiten aus Bayern. Prähistorische Staatssammlung München*, München.
- Weitzmann 1979 Weitzmann, K., *Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century: Catalogue of the Exhibition at the Metropolitan Museum of Art*, Eastern Press, New Haven, New York.
- Witt 2000 Witt, J., *Staatliche Museen zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz. Bestandskataloge, Band 2. Werke der Alltagskultur, Teil 1: Menasampullen*, Berlin.
- Wulff 1909 Wulff, O., *Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen. 3, Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke 1*, Berlin.
- Zalasskaja 1982 Zalasskaja, V., "Die byzantinische Toreutik des 6. Jhs. Einige Aspekte ihrer Erforschung", A. Effenberger (Hrsg.), *Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter*, Staatliche Museen zu Berlin, 97-111.

Fig. 1 Kat. Nr. 1-6

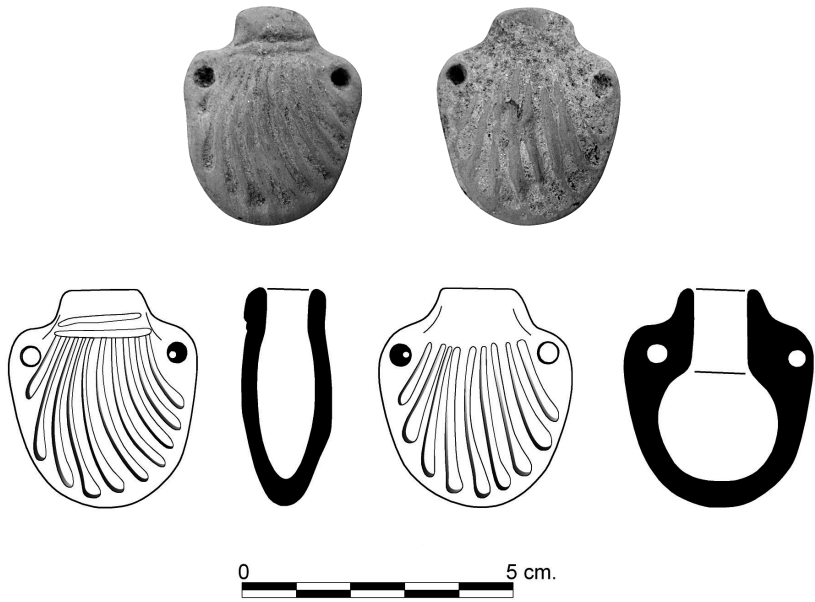

Fig. 2 Kat. Nr. 1

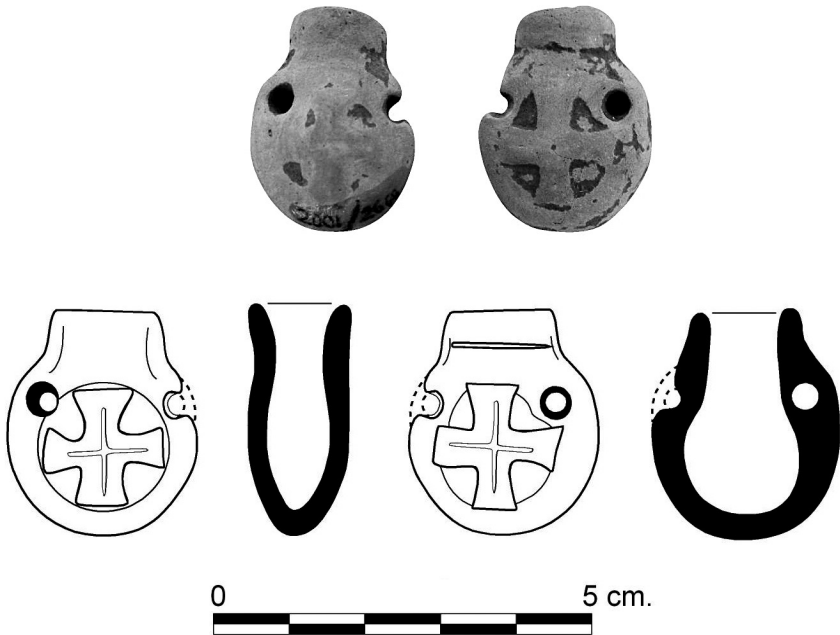

Fig. 3 Kat. Nr. 2

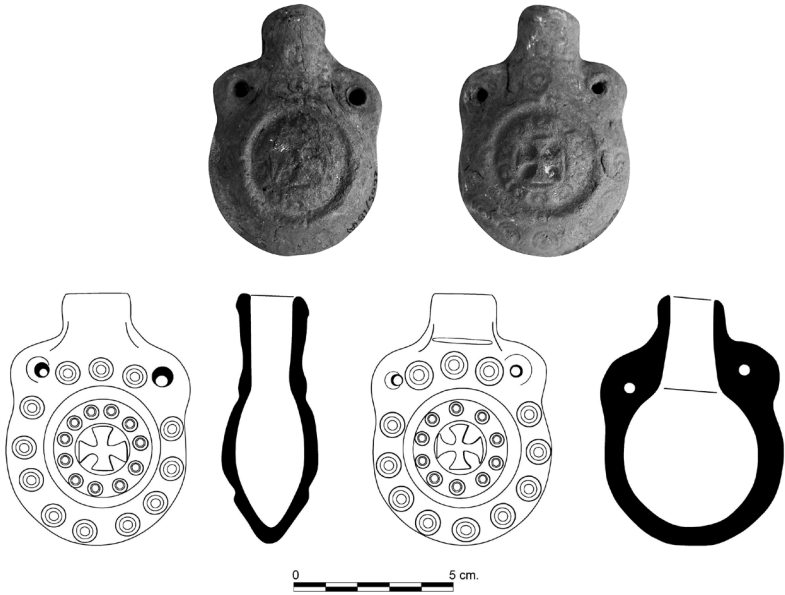

Fig. 4 Kat. Nr. 3

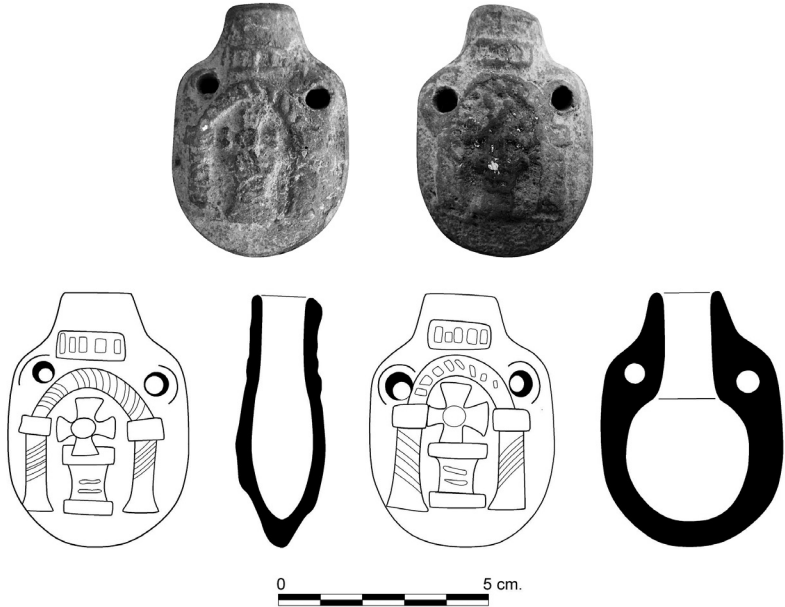

Fig. 5 Kat. Nr. 4

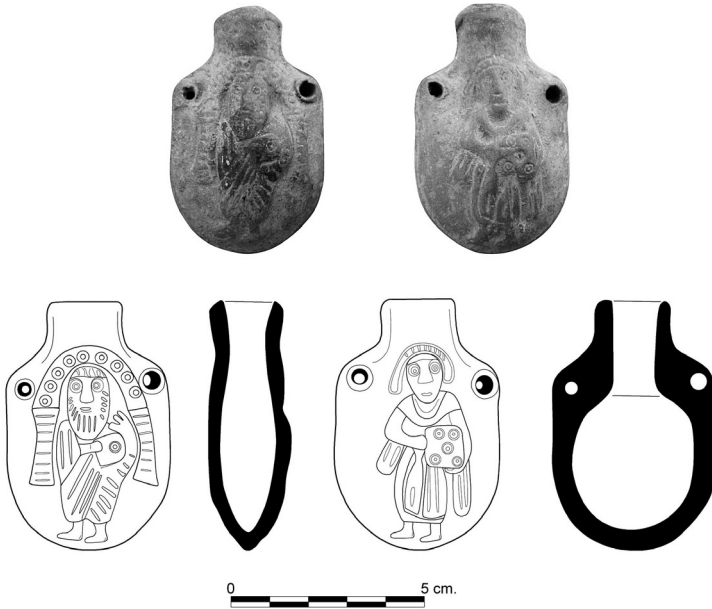

Fig. 6 Kat. Nr. 5

Fig. 7 Kat. Nr. 6